

**Azərbaycan Respublikası
Daxili İşlər Nazirliyi
Polis Akademiyası**

Kafedra: “Mülki hüquq”

Kommersiya hüququ

fənni üzrə

M Ü H A Z İ R Ə

**Mövzu № 3. Kommersiya hüququnun
subyektləri və onların əmlakının
hüquqi rejimi.**

Tərtib etdi:

Polis Akademiyasının «Mülki
hüquq» kafedrasının dosenti,
polis polkovniki, hüquq üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent

Rəşad Məmmədov

**Azərbaycan Respublikasının DİN-in Polis Akademiyasının «Mülki
hüquq» kafedrasının 27 dekabr 2019-cu il tarixdə keçirilən iclasında
müzakirə edilmiş və tədris prosesində istifadəsi məqsədamüvafiq
hesab edilmişdir. Protokol № 4, 27 dekabr 2019-cu il.**

Bakı - 2020

Mövzu № 3. Kommersiya hüququnun subyektləri və onların əmlakının hüquqi rejimi.

Sual 1. Kommersiya hüququnun subyektlərinin anlayışı, təsnifatı və əlamətləri.

Sual 2. Kommersiya hüquq subyektlərinin ayrı-ayrı növlərinin hüquqi vəziyyəti.

Sual 3. Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin əmlakının hüquqi rejimi.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2019. Mad. 13, 15, 29.
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, 2019. Mad. IV fəsil.
3. «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının 15 dekabr 1992-ci il tarixli Qanunu. Mad. 3, 6-7.
4. «Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin «bir pəncərə» prinsipi üzrə təşkili ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının 1 fevral 2008-ci il tarixli Qanunu
5. «Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin «bir pəncərə» prinsipi üzrə təşkilinin təmin edilməsi tədbirləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 oktyabr 2007-ci il tarixli 2458 Nəli Sərəncamı.
6. «Mülki dövriyyədə olmasına yol verilməyən (mülki dövriyyədən çıxarılmış) əşyaların siyahısı haqqında» Azərbaycan Respublikasının 23 dekabr 2003-cü il tarixli Qanunu.
7. «Mülki dövriyyənin müəyyən iştirakçılara mənsub ola bilən və dövriyyədə olmasına xüsusi icazə əsasında yol verilən (mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış) əşyaların siyahısı haqqında» Azərbaycan Respublikasının 23 dekabr 2003-cü il Qanunu.
8. «İnvestisiya fondları haqqında» Azərbaycan Respublikasının 22 oktyabr 2010-cu il, 1101-IIIQ nömrəli Qanunu.
9. «Əmtəə birjası haqqında» Azərbaycan Respublikasının 25 may 1994-cü il tarixli, 803 №-li Qanunu.
10. «Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 4 iyun 1999-cu il tarixli, 673-IQ №-li Qanunu.
11. «Bank olmayan kredit təşkilatları haqqında» Azərbaycan Respublikasının 25 dekabr 2009-cu il tarixli, 933-IIIQ №-li Qanun.
12. «Banklar haqqında» Azərbaycan Respublikasının 16 yanvar 2004-cü il tarixli, 590-IIQ №-li Qanunu.
13. «Maliyyə-sənaye qrupları haqqında» Azərbaycan Respublikasının 23 aprel 1996-cı il tarixli, 69-IQ №-li Qanunu.
14. K.İmanov. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı və əqli mülkiyyət hüquqları. Hüquqi dövlət və qanun curnalı, № 4, 2000, səh. 33-36.
15. Z. Qasimov. Açıq tipli səhmdar cəmiyyəti. «Qanun» jurnalı, № 12, 2005, səh. 42-43.

16. S.X. Aslanov. Sahibkarlıq hüququ. Bakı, 2005. səh. 91-169.
17. R.Y.Məmmədov. Kommersiya (sahibkarlıq) hüququ. Bakı, Apostrof, 2015.
18. Allahverdiyev S.S. Azərbaycan Respublikasının Mülki hüququ. I cild. I kitab. Dərslik. Bakı, "Digesta" nəşriyyatı, 2003.
19. Aslanov S.X. Sahibkarlıq hüququ. Əlavə və dəyişikliklərlə. II nəşr. Bakı, "Digesta" nəşriyyatı, Bakı, 2005.
20. Xələfov E.A. Sahibkarlıq hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007.
21. Коршунова Н.М., Иваново Т.М. Предпринимательское право М. 1999.
22. Лебедев К.К. Предпринимательское и коммерческое право. СПб., 2002.
23. Попондопуло В.Ф. Коммерческое право. Учебник. М. Юрист. 2004.
24. Предпринимательское право Российской Федерации. Под ред. Е.П. Губина, П.Г. Лахно. М., 2007.
25. Пугинский Б.И. Коммерческое право России. Учебник. М., 2005.

Giriş

Əvvəlki mühazirə mövzularında biz sizinlə kommərsiya hüququnun anlayışı, predmeti, metodu, prinsipləri, sistemi, habelə kommərsiya hüquq münqasibətləri barədə danışıdıq. Bu gün isə mövzumuz «kommərsiya hüququnun subyektləri və onların əmlakının hüquqi rejimi»nə həsr olunub. Mövzuda kommərsiya hüququnun subyektlərinin anlayışı, növləri və yaradılması üsulları, həmçinin kommərsiya hüququ subyektlərinin ayrı-ayrı növlərinin hüquqi vəziyyəti və bu subyektlərin əmlakının hüquqi rejimi məsələləri geniş şəkildə araşdırılır.

Beləliklə, mövzunun **birinci sualında** kommərsiya hüququnun subyektlərinin anlayışı, təsnifatı və əlamətləri məsələsinə həsr olunmuşdur. Təbii ki, bu sualın məzmununu açıqlamaqdan ötrü Mülki hüquq sahəsində «hüquqi şəxslər» mövzusunə istinad etmək gərəkdir.

Mühazirə mövzusunun **ikinci sualında** kommərsiya hüququnun subyektlərinin ayrı-ayrı növlərinin hüquqi vəziyyəti, əmtəə bircaların, investisiya fondlarının, bank və bank olmayan kredit təşkilatlarının yaradılması və fəaliyyəti haqqında danışıılır.

Mühazirə mövzusunun **üçüncü sualında** kommərsiya hüququ subyektlərinin əmlakının hüquqi rejimindən bəhs edilir. Bu sualda kommərsiya hüququ subyektlərinin mülkiyyət hüquqları haqqında, sahibkarlıq fəaliyyətinin aparılması üçün istifadə olunan pul vəsaitlərinin və qiymətli kağızların hüquqi rejimi barədə açıqlama veriləcəkdir.

Sual 1. Kommersiya hüququnun subyektlərinin anlayışı, təsnifatı və əlamətləri.

Kommersiya hüququnun subyektləri – qanunla müəyyən olunmuş qaydada yaradılmış və hüquqi (və ya) dövlət qeydiyyatından keçmiş, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərdir. Buraya fərdi sahibkarlar, kommersiya hüquqi şəxsləri və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan qeyri-kommersiya hüquqi şəxsləri daxildir. MM-in 43-cü maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikası dövləti mülki hüquq münasibətlərində, o cümlədən kommersiya hüquq münasibətlərində eynilə digər hüquqi şəxslər kimi iştirak edir. Bu hallarda Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətlərini onun hüquqi şəxslər olmayan orqanları həyata keçirirlər. Bələdiyyələr də kommersiya münasibətlərində eynilə digər hüquqi şəxslər kimi iştirak edirlər. Bələdiyyənin səlahiyyətlərini onun hüquqi şəxslər olmayan orqanları həyata keçirirlər.

Fərdi sahibkarlıq kommersiya fəaliyyətinin digər subyektləri kimi mülki hüquqi dövryyənin tam hüquqlu iştirakçılarıdır. Fərdi sahibkar işçiləri işə götürmək və çıxarmaq, vergiləri verdikdən sonra əldə etdiyi qazanc üzərində istədiyi kimi sərəncam vermək hüququna malikdir.

Fərdi sahibkarlıqla məşğul olan şəxslər tam ortaqların və kommandit ortaqların ortaqları ola bilərlər.

Fərdi sahibkarların sahibkarlıq fəaliyyətinə, normativ hüquqi aktlardan və hüquq münasibətinin mahiyyətindən ayrı qayda irəli gəlmirsə, kommersiya qurumlarının fəaliyyətini tənzimləyən hüquq normaları tətbiq edilir.

Fərdi sahibkarlar öz öhdəliklərinə görə mülki prosessual qanunvericiliyə əsasən ödəniş yönəldilə bilən bütün əmlakları ilə məsuliyyət daşıyırlar. Fərdi sahibkarın öhdəliklərinə görə ödənişlər tək-cə onun ticarət dövryyəsinə olan əmlakına deyil, habelə onun mülki dövryyənin obyektini olan digər əmlakına da yönəldilə bilər.

Fərdi sahibkarın sahibkarlıq fəaliyyətinə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

- fərdi sahibkarın öz ərizəsi ilə onun qeydiyyatı ləğv edildikdə;
- fərdi sahibkar məhkəmənin qərarı ilə müflis elan edildikdə;
- fərdi sahibkar kimi fəaliyyət göstərən şəxs öldükdə;
- fərdi sahibkar kimi fəaliyyət göstərən şəxs məhkəmənin qərarı ilə fəaliyyət qabiliyyətsiz sayıldıqda və ya fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırıldıqda.
- fərdi sahibkara verilmiş xüsusi icazə (lisenziya) geri alındıqda;

Kommersiya hüququnun subyektləri aşağıdakı əlamətlərə malik olan Kommersiya hüquq və vəzifələrinin daşıyıcıları sayılır:

1. müəyyən edilmiş qaydada qeydiyyatdan keçmə və ya başqa şəkildə qanuniləşdirilmə;
2. təsərrüfat səlahiyyətlərinin mövcudluğu;
3. sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi bazası kimi təcrid olunmuş əmlakla malik olma;
4. müstəqil əmlak məsuliyyətini daşıma.

Hüquq münasibətlərinin subyektlərindən fərqli olaraq, hüququn subyektı – hüquq münasibətində iştirak edən və ya iştirak edə bilən şəxsdir. Deməli, kommersiya hüququnun subyektı – ona xas olan əlamətlərlə əlaqədar olaraq kommersiya hüquq münasibətlərinin iştirakçısı ola bilən şəxsdir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin qanuniləşdirilməsi (legitimi) onun dövlət qeydiyyatına alınması ilə başlanır. Azərbaycan Respublikasında qeydiyyat konstitutiv əhəmiyyətə malikdir. Sahibkar statusu dövlət qeydiyyatı vasitəsilə əldə edilir. Qeydiyyatdan keçdiyi andan hüquqi şəxslər və yaxud fərdi sahibkarlar yaranırlar və öz adından sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirmək hüququnu əldə edirlər.

Qeydiyyatsız sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi hüquq pozuntusu sayılır. Belə fəaliyyətdən əldə edilmiş gəlir dövlət büdcəsinə keçirilir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin subyektı kimi yalnız dövlətin qeydiyyatdan keçməsinə heç bir ehtiyac yoxdur.

Hüquq subyektliliyinin mühüm elementi kimi təsərrüfat səlahiyyəti dedikdə subyektin qanuna və təsis sənədlərinə müvafiq olaraq, bəzi hallarda isə – lisenziya əsasında subyektin malik olduğu hüquqların məcmusu başa düşülür. Bu, subyekt tərəfindən əqdlərin bağlanması, sahibkarlıq fəaliyyətinin müəyyən növlərinin həyata keçirilməsi imkanındır. Təsərrüfat səlahiyyətlərini aşağıdakı növlərini təsnifləşdirmək olar:

1. ümumi;
2. məhdud;
3. xüsusi;
4. müstəsna təsərrüfat səlahiyyətləri.

Ümumi təsərrüfat səlahiyyətlərinin mövcudluğu subyektlərə qanunla qadağan edilməyən, sahibkarlıq fəaliyyətinin istənilən növlərinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan hüquqlara malik olmaq və vəzifələr daşımaq imkanını verir. Ümumi təsərrüfat səlahiyyətinə – kommersiya təşkilatları malik olurlar.

Ümumi təsərrüfat səlahiyyətinin daşıyıcısı kimi hər bir subyekt öz səlahiyyətlərini müstəqil şəkildə təsis sənədlərində məhdudlaşdırma bilər. Belə halda isə məhdud səlahiyyətdən danışılır. Onu da qeyd etmək ki, hüquqi şəxsin öz nizamnaməsində müəyyən edilmiş fəaliyyət məqsədlərinə zidd olaraq bağladığı əqd, əgər əqddə iştirak edən digər tərəfin onun qanunsuz olduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu sübuta gətirilərsə, həmin hüquqi şəxs və ya onun təsisçisi tərəfindən mübahisələndirilə bilər.

Qanun Kommersiya hüququnun bəzi subyektlərini xüsusi səlahiyyətlərlə təmin edir, yəni onlar nizamnamələrində nəzərdə tutulmuş fəaliyyət məqsədlərinə uyğun gələn hüquqlara malik olub və bu fəaliyyətlə əlaqədar vəzifələr daşıyırlar. Bu cür səlahiyyətlərə qeyri-kommersiya təşkilatları malikdirlər.

Müstəsna səlahiyyətə elə subyektlər malikdir ki, onların başqa növ sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirmələri üzərində qanunverici müəyyən qadağalar qoyur. Məsələn, Azərbaycan Respublikası «Sığorta haqqında» 25 iyun 1999-cu il tarixli Qanununun 3-cü maddəsinə əsasən, sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək məqsədlə yaradılan hüquqi şəxslər istehsal, ticarət və ya başqa

fəaliyyətlə məşğul ola bilməzlər. Subyektlərin təsərrüfat səlahiyyəti lissensiyalaşdırma ilə məhdudlaşır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının MM-in 42.2-ci maddəsinə əsasən Siyahısı qanunvericiliklə müəyyənləşdirilən ayrı-ayrı fəaliyyət növləri ilə hüquqi şəxslər yalnız xüsusi icazə (lisenziya) əsasında məşğul ola bilər. Şəxsin lisenziya alması vacib olan fəaliyyətini həyata keçirmək hüququ bu lisenziyanı əldə etdiyi gündən və ya lisenziyada nəzərdə tutulan gündən yaranır və lisenziyanın qüvvədə olduğu müddət bitdikdən sonra xitam olunur.

Kommersiya hüququ subyektinin mühüm əlaməti kimi – təcrid olunmuş əmlaka malik olmasında əks olunur. Bunun hüquqi əsası birbaşa sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmağa maksimum imkanlar verən mülkiyyət hüququna malik olmasında təzahür tapır, o cümlədən, yaratdığı müəssisələrə rəhbərlik etməkdə, onların fəaliyyət istiqamətlərini və onun həyata şərtlərini keçirilməsi müəyyən etməkdə əks olunur. Əmlakın təcrid olunması mülkiyyət hüququndan törəmə xarakter daşıyan formalarda da əks oluna bilər: təsərrüfat idarəçiliyi, əməli idarəetmə və s. hüquqlarda.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, qüvvədə olan qanunvericilik Kommersiya hüququ subyektinin yaranmasının zəruri şərti kimi şəxsin mülkiyyətində, təsərrüfat idarəçiliyində və ya əməli idarəetməsində təcrid olunmuş əmlakın mövcudluğunu nəzərdə tutur. Belə ki, yalnız bu əmlak bazasında gəlir əldə etmək məqsədilə işlərin aparılmasına şəxsi iqtisadi maraq yaranır. Subyekt tərəfindən təcrid olunmuş əmlak balansda qeydiyyatla alınır və müstəqil əmlak məsuliyyətinin əsasını təşkil edir.

Müstəqil əmlak məsuliyyəti əlaməti isə onu bildirir ki, təsərrüfat subyekti dövlət və tərəf müqabili (kontragent) olan şəxslər qarşısında öz əmlakı ilə məsuliyyət daşıyır. Hüquqi şəxsin təsisçisi (iştirakçısı) və ya onun əmlakının mülkiyyətçisi hüquqi şəxsin öhdəliklərinə görə cavabdeh deyil, hüquqi şəxs isə təsisçinin (iştirakçının və ya mülkiyyətçinin) öhdəlikləri üzrə cavabdehlik daşıyır. Yalnız qanunda və ya təsis sənədlərində müstəsna hal nəzərdə tutula bilər. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəllənin 75-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, «tam ortaqlığın iştirakçıları (tam ortaqlıq olan şəxslər) ortaqlığın öhdəlikləri üzrə özlərinin əmlakı ilə birgə subsidiar məsuliyyət daşıyırlar».

Mülki Məcəllənin 110-cu maddəsinin 4-cü bəndində isə kooperativlərin məsuliyyətini nəzərdə tutaraq qeyd edir ki, «Kooperativ üzvləri onun öhdəlikləri üçün kooperativin hər bir üzvünün əlavə haqqının verilməmiş hissəsi həddində birgə subsidiar məsuliyyət daşıyırlar. Ümumiləşdirici norma isə Mülki Məcəllənin 52-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulur: Hüquqi şəxs öz öhdəlikləri üçün ona mənsub əmlakla cavabdehdir».

Kommersiya hüquq subyektlərinin yaranmasının anlayışı, üsulları və əsas mərhələləri. Kommersiya hüquq subyektlərinin yaradılması dedikdə «şəxsə kommersiya hüququ subyekti kimi hüquqi statusunun verilməsinə yönəlmiş müvafiq aktların qəbul edilməsi və ya hüquqi əhəmiyyətli» hərəkətlərin həyata keçirilməsi başa düşülür

Müasir hüquq nəzəriyyəsi kommersiya hüququ subyektlərinin yaradılmasının üsullarını aşağıdakı kimi təsnifləşdirir.

1. Təsis - sərəncam qaydasında yaradılma;
2. Təsis qaydasında yaradılma;
3. Müqavilə - təsis qaydasında yaradılma.
4. İcazə-təsis qaydasında yaradılma.

1. Təsis – sərəncam üsulu isə dövlət və bələdiyyə müəssisələrinin yaradılması zamanı tətbiq olunur. Dövlət müəssisələri AR NK-nin qərarı əsasında yaradılır. Bu cür müəssisələrin yaradılması üzrə mülkiyyətçi funksiyalarını AR Dövlət Əmlakının İdarəedilməsi üzrə Dövlət Komitəsi icra edir.

2. Təsis üsulu - bir nəfərin iştirakçısı olduğu kommertiya təşkilatının yaranması, o cümlədən fərdi sahibkarlıq fəaliyyətinin qanuniləşdirilməsi zamanı tətbiq olunur.

3. Müqavilə – təsis üsulu bir nəfərdən artıq şəxsin iştirakı ilə kommertiya təşkilatının yaradılması zamanı istifadə olunur.

4. İcazə – təsis üsulu isə – subyektin yaradılmasının şərti kimi dövlət orqanlarından müvafiq icazənin alınmasının zəruriliyini nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikasının MM-in 43.1-ci maddəsinə əsasən, hüquqi şəxs dövlət qeydiyyatından keçdikdən sonra yaradılmış sayılır. Dövlət qeydiyyatı – kommertiya təşkilatının yaradılmasının son mərhələsidir. Onu da qeyd edək ki, 1 yanvar 2008-ci il tarixinədək komertiya təşkilatlarının dövlət qeydiyyatı bir qayda olaraq «Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun aparılırdı. Lakin, «Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin «bir pəncərə» prinsipi üzrə təşkilinin təmin edilməsi tədbirləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 oktyabr 2007-ci il tarixli 2458 Nöli Sərəncamının 1-ci bəndinə əsasən sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin «bir pəncərə» prinsipi üzrə vahid dövlət qeydiyyat orqanı Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi müəyyən edilmişdir.

Kommertiya hüququnun subyektlərinin növləri. Kommertiya hüququ subyektlərinin təsnifləşdirilməsi müxtəlif əsaslarla həyata keçirilir:

1. Səlahiyyət xarakterindən asılı olaraq Kommertiya hüququ subyektlərinin təsnifləşdirmək mümkündür. Sahibkarlıq hüququ subyektləri nəinki sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirirlər, həmçinin, ona rəhbərlik edirlər, sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsini həyata keçirirlər.

2. Mülkiyyət formasından asılı olaraq (xüsusi, dövlət və bələdiyyə).

3. Təsərrüfat səlahiyyətinin növündən asılı olaraq.

a) ümumi;

b) məhdud;

c) xüsusi;

d) müstəsna səlahiyyətli müəssisələr.

4. Fəaliyyət məqsədlərindən asılı olaraq:

- kommertiya və qeyri-kommertiya təşkilatı.

Kommertiya təşkilatlarının təsisçiləri. Kommertiya təşkilatının yaradılması sahəsində ilk addım onun təsisçilərinin tərkibinin müəyyən edilməsi, ümumi yığıncağın keçirilməsi, təsis sənədlərinin işlənilib-hazırlanması və imzalanmasıdır.

Qüvvədə olan mülki qanunvericilikdə kommertiya təşkilatlarının tərkibi və təsisçilərinin sayı barədə xüsusi qaydalar nəzərdə tutulur. AR MM-in 64-cü maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən, təsərrüfat ortaqlığını bir şəxs yarada bilər. Lakin, Rusiya Federasiyasının mülki Məcəlləsinin 66-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən isə, təsərrüfat cəmiyyətinin bir şəxs tərəfindən yaradılması nəzərdə tutulur. Azərbaycan Respublikasının MM-in 98.5-ci maddəsinə əsasən, səhmdar cəmiyyəti bir şəxs (fiziki və ya hüquqi şəxs) tərəfindən yaradıla bilər və ya cəmiyyətin bütün səhmlərini bir səhmdarın əldə etdiyi halda bir şəxsdən (fiziki və ya hüquqi şəxsdən) ibarət ola bilər. Bu barədə məlumat cəmiyyətin nizamnaməsində göstərməli, qeydə alınmalı və hamısının tanış olması üçün dərc edilməlidir. Səhmdar cəmiyyətinin yeganə iştirakçısı bir şəxsdən ibarət digər təsərrüfat cəmiyyəti ola bilməz.

Qeyd edək ki, AR MM-in 100.2-ci maddəsinə əsasən, qapalı səhmdar cəmiyyətinin iştirakçılarının sayı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (AR NK) tərəfindən müəyyənləşdirilmiş həddi keçməməlidir, əks halda o, bir il ərzində açıq səhmdar cəmiyyətinə çevrilməli, bu müddət bitdikdən sonra isə, əgər onların sayı azaldılıb müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilmiş həddə endirilməzsə, məhkəmə qaydasında ləğv edilməlidir.

AR MM-in 109.11-ci maddəsinə əsasən, kooperativ qanunla qadağan olmayan istənilən sahədə qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirə bilər. Fəaliyyət xarakterinə görə kooperativlər istehsal, istehlak, qarışıq (istehsal-istehlak) və digər növlərdə ola bilər. AR MM-in 109.1.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, kooperativ beşdən az olmayan fiziki və (və ya) hüquqi şəxslər tərəfindən yaradılır.

AR MM-in 64.4.-cü maddəsində göstərilədiyi kimi, yalnız fərdi sahibkarlar və (və ya) kommertiya təşkilatları tam ortaqlıqların iştirakçıları və kommandit ortaqlıqlarında tam ortaqlar ola bilərlər. Təsərrüfat cəmiyyətlərin iştirakçıları və kommandit ortaqlıqların maya qoyanları fiziki və hüquqi şəxslər ola bilərlər. Dövlət orqanları və yerli özünüidarə orqanları təsərrüfat ortaqlıqların və cəmiyyətlərin iştirakçıları kimi çıxış edə bilməzlər.

Onu da qeyd edək ki, təsərrüfat ortaqlıqları və cəmiyyətləri AR-nın Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, başqa təsərrüfat ortaqlıqlarının və cəmiyyətlərinin təsisçiləri (iştirakçıları) ola bilərlər. Belə ki, «Əmtəə bircası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 11-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən, banklar, kredit və sığorta təşkilatların birinin üzvü olmasını qadağan edilir.

Həmçinin, qanunvericilik bəzi kateqoriyalı şəxslərə təsərrüfat cəmiyyətlərinin və ortaqlıqlarının yaradılmasında və onun fəaliyyətində iştirakına məhdudiyətlər qoyur. Belə ki, «Dövlət qulluğu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

Təşkilati-hüquqi forma. Təsisçilərin həll etməli olduğu ən əsas məsələ sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün kommertiya təşkilatının hansı təşkilati-hüquqi formada yaradılması məsələsidir. Təsisçilər, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada istənilən təşkilati-hüquqi formada kommertiya

təşkilatını yarada bilərlər. Məsələn, «Banklar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun (16 yanvar 2004-cü il tarixli) 19.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, bank ən azı üç hüquqi və (və ya) fiziki şəxs tərəfindən açıq səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılır.

Təsis sənədləri. Kommersiya təşkilatının yaradılmasının ilkin mərhələsi kimi onun təsis sənədlərinin işlənilib-hazırlanması və təsdiq edilməsi çıxış edir. Kommersiya təşkilatının seçilmiş təşkilati-hüquqi formasından asılı olaraq, onun təsis sənədləri nizamnamə (kooperativlər, səhmdar cəmiyyətlər) və ya təsis müqaviləsi və nizamnamə (məhdud və əlavə məsuliyyətli cəmiyyətlər) və yaxud yalnız təsis müqaviləsi (ortaqlıqlar) ola bilər.

Təsis müqaviləsi hüquqi şəxsin təsisçiləri arasında bağlanılır. Bu müqavilədə təsisçilər bu müqavilədə hüquqi şəxs yaratmağı öz öhdələrinə götürür, onun yaradılması üzrə birgə fəaliyyət qaydasını, öz əmlaklarının ona verilməsi və onun fəaliyyətində iştirak etmək şərtlərini müəyyən edirlər. Əgər müqavilə, ortaqlıqlarda olduğu kimi yeganə sənəddirsə onda iştirakçılar arasında mənfəət və zərərin bölüşdürülməsi qaydaları, onun fəaliyyətinin idarəedilməsi qaydaları, onun tərkibindən iştirakçıların çıxması və s. müqavilədə müəyyən olunur.

Bundan başqa, tam ortaqlığın təsis müqaviləsində ortaqlığın şərikli kapitalının miqdarı və tərkibi haqqında, hər bir iştirakçının şərikli kapitalındakı payının miqdarı və dəyişdirilməsi qaydası haqqında, onların mayalarının tərkibi və maya qoyması qaydası haqqında, maya qoyulması üzrə vəzifələrin pozulmasına görə iştirakçıların məsuliyyəti haqqında şərtlər göstərməlidir.

Hüquqi şəxsin təsis müqaviləsinə digər mülki-hüquqi müqavilələrə aid olan tələblər tətbiq edilir. Vahid sənədin tərtib edilməsi yolu ilə təsis müqaviləsi sadə yazılı formada bağlanılır. Təsis müqaviləsində onun bağlanma vaxtı, yeri və qüvvədə olma müddəti göstərməlidir. Təsis müqaviləsi bütün təsisçilər tərəfindən şəxsən imzalanır, hüquqi şəxsin təsisçisinin-nümayəndəsinin imzası həmin hüquqi şəxsin möhürü ilə təsdiqlənməlidir.

Səhmdar cəmiyyətinin yaradılması zamanı təsisçilər öz aralarında cəmiyyətin nizamnamə kapitalının miqdarı, buraxılan səhmlərin kateqoriyalarını, onların nominal dəyərini və miqdarını, cəmiyyətin yaradılması üzrə birgə fəaliyyətin həyata keçirilməsi qaydasını müəyyən edən müqavilə bağlanılır. Səhmdar cəmiyyətinin yaradılması haqqında müqavilə səhmdar cəmiyyətin təsis sənədlərinə aid edilmir.

Nizamnamə məhdud və əlavə məsuliyyətli cəmiyyətlərin ikinci, səhmdar cəmiyyətlərinin, dövlət və bələdiyyə müəssisələrinin, istehsal kooperativlərinin isə birinci təsis sənədidir. Nizamnamənin əsas təyinatı - kommersiya təşkilatı ilə münasibətlərə daxil olan tərəf müqabilini (kontragenti) və başqa şəxsləri, onun fəaliyyət dairəsi, hüquq və vəzifələri barədə məlumatlandırmaqdan ibarətdir. Nizamnamədə kommersiya təşkilatının təşkilati-hüquqi forması, onun adı, daimi yeri, nizamnamə kapitalının məbləği, iştirakçıların məsuliyyəti, idarəetmə orqanlarının tərkibi və səlahiyyətləri, qərarların qəbul edilməsi qaydası müəyyən olunur.

Bundan əlavə, məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin nizamnaməsində iştirakçılardan hər birinin payı haqqında, əlavə məsuliyyətli cəmiyyətin nizamnaməsində-cəmiyyətin iştirakçıları onun öhdəlikləri üzrə öz mayalarının dəyərinin cəmiyyətin nizamnaməsi ilə müəyyənləşdirilən, hamısı üçün eyni olan misli miqdarında özlərinin əmlakı ilə birgə subsidiar məsuliyyət daşıyırlar, səhmdar cəmiyyətinin nizamnaməsində buraxılan səhmlərin kateqoriyaları, nominal dəyəri və miqdarı, kooperativin nizamnaməsində kooperativ üzvlərinin pay haqlarının miqdarı haqqında, pay haqlarının verilməsi qaydası və onların verilməsi öhdəliyinin pozulmasına görə kooperativ üzvlərinin məsuliyyəti haqqında, kooperativin idarəetmə orqanlarının tərkibi və səlahiyyəti, onların qərarlar qəbul etməsi, o cümlədən barəsində qərarların yekdilliklə və ya şərtləşdirilmiş səs çoxluğu ilə qəbul olunduğu məsələlərə dair qərarlar qəbul etməsi qaydası haqqında, kooperativin düşdüyü zərərin ödənilməsi qaydası haqqında şərtləri, sənədlərin tərtibi qaydaları (kooperativə qəbulun, üzvlərin siyahısının və pay haqlarının qəbulunun rəsmiləşdirilməsi, kooperativ üzvlərinin ümumi yığıncağının və digər idarəetmə orqanlarının protokollarının tərtibi və sair) göstərməlidir.

AR Mülki Məcəllənin 50-ci maddəsinə əsasən, hüquqi şəxsin öz təşkilati-hüquqi formasını göstərən adı olur. Qeyri-kommersiya təşkilatın adında hüquqi şəxsin adı göstərməlidir. Kommersiya təşkilatı olan hüquqi şəxsin firma adı olmalıdır. Firma adı qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada qeydə alınmış hüquqi şəxsin həmin addan istifadəyə müstəsna hüququ vardır.

Hüquqi şəxsin daimi fəəaliyyət göstərən orqanının yerləşdiyi yer hüquqi şəxsin olduğu yer sayılır (AR MM-in 51-ci maddəsi)

1-ci sual üzrə nəticə:

Bu sualda Kommersiya hüququ subyektlərinə anlayış verildi, onların yaradılması qaydası və şərtlərindən, habelə Kommersiya hüququ subyektlərinin əlamətləri və təsnifatından bəhs olundu.

Sual 2.Kommersiya hüququ subyektlərinin ayrı-ayrı növləri.

Kommersiya hüququ subyektlərinin təsnifləşdirilməsi müxtəlif əsaslara görə həyata keçirilə bilər.

Səlahiyyət xarakterindən asılı olaraq, Kommersiya hüququ subyektlərini təsnifləşdirmək mümkündür. Kommersiya hüququ subyektləri nəinki sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirirlər, hətta ona rəhbərlik edir, sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsini həyata keçirirlər.

Mülkiyyət formasından asılı olaraq (xüsusi, dövlət, bələdiyyə);

Təsərrüfat səlahiyyətlərinin növündən asılı olaraq: ümumi, məhdud, xüsusi, müstəsna səlahiyyətli müəssisələr;

Fəaliyyət məqsədlərindən asılı olaraq: kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatları.

Vətəndaşların sahibkarlıq fəaliyyəti: Vətəndaşlar hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə dövlət qeydiyyatından keçdiyi andan məşğul ola bilərlər. Ümumi qaydaya görə vətəndaşlar 16 yaşından sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərlər. Belə göstəriş AR MM-in 28-ci maddəsinin 4-cü bəndində nəzərdə tutulub. Lakin, həmin normada nəzərdə tutulduğu kimi, belə azyaşlılar yalnız valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin razılığı ilə belə fəaliyyətlə məşğul ola bilərlər. Hərçənd onlar tam olmayan (qismən) fəaliyyət qabiliyyətli sayılırlar. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər 28-ci maddənin 4-cü bəndində göstəriləyi kimi, tam fəaliyyət qabiliyyətli sayıla bilərlər. Bu qayda «emansipasiya» (ata hakimiyyətindən azad olma) adlanır. Hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin dövlət qeydiyyatını (uçotunu) onların yaşadıkları və ya fəaliyyət göstərdikləri ərazi üzrə vergi orqanları aparır. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin uçota alınması üçün onlar notarial qaydada təsdiq olunmuş ərizələrində soyadını, adını, atasının adını, anadan olduğu vaxtı və yeri, şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd haqqında məlumatları, yaşadığı yeri, ümumi şəkildə sahibkarlıq fəaliyyətinin növünü göstərməlidir. Sənədlər təqdim olunluqdan sonra müvafiq dövlət orqanı 5 gün ərzində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin uçota alınmaları haqqında vergi ödəyicisinin identifikasiya nömrəsini (VÖİN) verir. Bununla əlaqədar rüsum alınır.

Vətəndaş-sahibkarın əmlak məsuliyyəti tam xarakter daşıyır və öhdəlikləri üzrə əmlakı ilə cavabdehdir.

Maliyyə-sənaye qruplarının hüquqi vəziyyəti. «Maliyyə-sənaye qrupları haqqında» Azərbaycan Respublikasının 23 aprel 1996-cı il tarixli Qanunu ilə müəyyən olunur. Bu Qanunun 1-ci maddəsində maliyyə-sənaye qrupu anlayışı verilmişdir. Maliyyə-sənaye qrupu vbu Qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada və şərtlərə uyğun olaraq, maliyyə-sənaye qrupunun yaradılmasına dair müqavilə əsasında öz aktivlərini tamamilə və ya qismən birləşdirmiş hüquqi şəxslərin (əsas və törəmə müəssisələrin) məcmuyudur.

Maliyyə-sənaye qrupunun yaradılmasının əsas məqsədi istehsalın rəqabət qabiliyyətini və səmərəliliyini yüksəltmək, əlverişli texnologiyə və kooperasiya

əlaqələri yaratmaq, ixracat potensialını artırmaq, elmi-texniki tərəqqini sürətləndirmək, investisiya layihələri və proqramlarını birgə həyata keçirmək məqsədi ilə qrup iştirakçılarının maddi və maliyyə ehtiyatlarını müqavilə əsasında birləşdirmək və investisiyalar cəlb etməsindən ibarətdir.

Maliyyə-sənaye qruplarının iştirakçıları qismində maliyyə-sənaye qrupunun yaradılmasına dair müqaviləni imzalayan hüquqi şəxslər və onlar tərəfindən təsis edilən maliyyə-sənaye qrupunun baş şirkəti və ya qrupu formalaşdıran əsas və törəmə müəssisələr çıxış edirlər.

«Maliyyə-sənaye qrupları haqqında» Qanunun 3-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən, Maliyyə-sənaye qruplarının tərkibinə ictimai və dini təşkilatlar istisna olmaqla, istənilən hüquqi şəxslər, o cümlədən xarici hüquqi şəxslər daxil ola bilər. Dövlət və yerli özünü idarə orqanları maliyyə-sənaye qrupunun iştirakçıları da bilməzlər. Maliyyə-sənaye qrupunun iştirakçısı olan müəssisə və təşkilatlar digər maliyyə-sənaye qruplarına daxil ola bilməzlər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, maliyyə-sənaye qruplarının tərkibinə kommersiya və qeyri kommersiya təşkilatları, o cümlədən xarici hüquqi şəxslər daxil ola bilər. Əgər maliyyə-sənaye qrupunun tərkibində xarici hüquqi şəxslər iştirak edirlərsə onda maliyyə-sənaye qrupu qanunvericiliyə əsasən (Maliyyə-sənaye qrupları haqqında qanunu) transmilli maliyyə-sənaye qrupu hesab olunur. Onu da qeyd edək ki, əgər hökumətlər arasındakı sazişlər əsasında maliyyə-sənaye qrupları yaradılsa, onda dövlətlər arasındakı (beynəlxalq) maliyyə-sənaye qrupu hesab olunur.

Maliyyə-sənaye qruplarının statusu onun dövlət qeydiyyatına alınmasından sonra əldə edilir. Maliyyə-sənaye qruplarının baş şirkəti dövlət qeydiyyatından keçmək üçün Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinə aşağıdakı sənədləri təqdim edir:

- Maliyyə-sənaye qrupunun yaradılmasına dair ərizə;
- Maliyyə-sənaye qrupunun yaradılmasına dair müqavilə;
- təşkilati-layihə;

antinhisar siyasətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəyi.

Yuxarıda göstərdik ki, baş şirkət maliyyə-sənaye qrupunun dövlət qeydiyyatına alınmasından ötrü «maliyyə-sənaye qrupunun yaradılmasına dair müqavilə»ni təqdim edir. «Maliyyə-sənaye qrupları haqqında» Qanunun 7-ci maddəsinə əsasən, maliyyə-sənaye qrupunun yaradılmasına dair müqavilə aşağıdakıları müəyyən etməlidir:

maliyyə-sənaye qrupunun adını;

2. müəyyən təşkilati-hüquqi formaya malik olan və maliyyə-sənaye, qrupunun işlərini həyata keçirməyə məvəkkil edilmiş hüquqi şəxs kimi qrupun baş şirkətinin təsis edilməsinin qayda və şərtləri;

3. maliyyə-sənaye qrupu iştirakçılarının tərkibində dəyişikliklərin edilməsi qaydalarını;

4. aktivlərin birləşdirilməsinin qayda və şərtlərini;

5. nizamnamə fondunu və qrup iştirakçılarının hər birinin bu fondakı payını;

6. qrup iştirakçılarının birləşməsinin məqsədini;
7. mənfəətin qrup iştirakçıları arasında bölüşdürülməsi qaydalarını;
8. qrup iştirakçılarının öhdəliklərini və məsuliyyətini;
9. müqavilənin fəaliyyət müddətini.

Maliyyə-sənaye qrupunun fəaliyyəti ilə yaradılan və baş şirkətin balansında əks etdirilən mallar (xidmətlər və işlər) maliyyə-sənaye qrupunun son məhsuludur.

Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin hüquqi vəziyyəti. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin hüquqi vəziyyəti «Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 4 iyun 1999-cu il tarixli Qanunu ilə müəyyən olunur. Qanunun 3-cü maddəsinə əsasən, kiçik sahibkarlıq subyektləri dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər;
- işçilərin orta siyahı sayı (mövsümü işlər nəzərə alınmadan) sənaye nəqliyyat və tikintidə 50 nəfərədək, kənd təsərrüfatında və elmi-texniki sahədə – 30 nəfərədək, ticarət, xidmət, informasiya və digər sahələrdə 25 nəfərədək olan hüquqi şəxslər.

Qeyd edək ki, kiçik sahibkarlıq subyektlərinin dövlət qeydiyyatını Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi həyata keçirir. Kiçik sahibkarlıq subyektləri statusunun alması dövlət maliyyə yardımının almasına hüququ yaranır. Kiçik sahibkarlığa dövlət maliyyə yardımını məqsədli proqramlar çərçivəsində güzəştli kreditlər, subsidiyalar, kompensasiyalar, qrantlar, kreditlərə təminatlar verilməsi. Lizinqin təşkili, sahibkarlara xidmət göstərən maliyyə-kredit qurumlarına stimullaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi formasında həyata keçirilir.

Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi dövlət, regional və sahə proqramları vasitəsilə həyata keçirilir. Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi proqramlarının maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsi, yerli büdcələr və qanunda nəzərdə tutulmuş digər mənbələr hesabına həyata keçirilir.

Kiçik sahibkarlığın kömək aşağıdakı tədbirləri əhatə edir:

1. sahibkarlığın normativ hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi;
2. mərkəzi, regional və yerli səviyyələrdə kiçik sahibkarlığın inkişafına dəstək verən infrastrukturun yaradılması;
3. əhalinin sosial cəhətdən daha az təmin olunan təbəqələrinin, o cümlədən işsizlərin, qaçqınların və məcburi köçkünlərin əlillərin, şəhid ailələrinin, təqaüdcülərinin, qadınların və gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməsi;
4. kiçik sahibkarlığın həvəsləndirmə sisteminin formalaşdırılması və ona maliyyə köməyinin göstərilməsi;
5. kiçik sahibkarlıq strukturlarının inkişaf üzrə tədqiqatların aparılması;
6. istehsal yönülmü kiçik sahibkarlığa dövlət himayədarlığının təmin edilməsi.

Kiçik sahibkarlığa dövlət maliyyə yardımının formaları və mexanizmi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur. Həmçinin, kiçik sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə qaynaqlarından istifadə imkanlarını genişləndirmək məqsədilə kredit təminatı fondu yaradılır.

İnvestisiya fondlarının hüquqi vəziyyəti. İnvestisiya fondlarının yaradılması və fəaliyyətinin hüquqi əsasları «İnvestisiya fondları haqqında» Azərbaycan Respublikasının 22 oktyabr 2010-cu il, 1101-IIIQ nömrəli Qanununda öz əksini tapıb. Adı çəkilən Qanunun 1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, investisiya fondu səhmlərinin buraxılması və açıq yerləşdirilməsi vasitəsilə cəlb edilən pul vəsaitini qiymətli kağızlara investisiya edən, habelə qiymətli kağızların alqı-satqısı üzrə fəaliyyəti həyata keçirən və diversifikasiya edilmiş investisiya portfelinə sahib olan açıq tipli səhmdar cəmiyyətidir. İnvestisiya bəyannaməsi dedikdə isə investisiya qoyuluşunun məqsədlərini, istiqamətlərini, investisiya fondunun fəaliyyətinə məhdudiyətləri müəyyən edən, diversifikasiya edilmiş investisiya portfelinə tələbləri əks etdirən, fondun və onun müdiriyyətinin (müdirinin) cari investisiya fəaliyyətini istiqamətləndirən əsas sənəd başa düşülür.

Yuxarıda verilən anlayışdakı belə qənaətə gəlmək olar ki, investisiya fondları öz fəaliyyətini yalnız açıq səhmdar cəmiyyəti formasında həyata keçirə bilər.

Səhmdarlarla qarşılıqlı münasibətlərdən asıldı olaraq investisiya fondları aşağıdakı növlərə bölünür:

1. açıq investisiya fondu - buraxdığı səhmləri fondun səhmdarlarından qanunla müəyyən edilmiş qaydada geri satın almağa öhdəliyi olan investisiya fondudur.

2. qapalı investisiya fondu - buraxdığı səhmləri yəndun səhmdarlarından geri satın almağa öhdəliyi olmayan investisiya fondudur.

İnvestisiya fondunun fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən aşağıdakı hallarda dayandırılabilir:

1. fondun müdiriyyətinə (müdirinə) verilmiş xüsusi razılığın fəaliyyəti dayandırıldıqda və ya o ləğv edildikdə;

2. açıq investisiya fondu buraxdığı səhmləri geri satın ala bilmədikdə;

3. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi pozulduğu halda.

Göstərilən hallar 6 ay müddətində aradan qaldırılmazsa, həmin investisiya fondu Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən qaydada ləğv edilir, yaxud yenidən təşkil edilir.

Kredit təşkilatlarının hüquqi vəziyyəti. Kredit təşkilatlarının yaradılmasının və fəaliyyətinin hüquqi əsasları «Banklar haqqında» Azərbaycan Respublikasının 26 mart 2004-cü il tarixli Qanunda təsbit olunmuşdur.

Kredit təşkilatının leqal anlayışı « Banklar haqqında» Qanunda öz əksini tapmışdır. Belə ki, Qanunun 1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, kredit təşkilatı – bank, xarici bankın yerli filialı və ya bank olmayan kredit təşkilatıdır. Qeyd edək ki, təsərrüfat cəmiyyəti kimi kredit təşkilatları mülkiyyətin istənilən formasında təşkil oluna bilər.

«Banklar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda kredit təşkilatlarının iki növü təsbit olunub: bank və bank olmayan kredit təşkilatı. Bank – fiziki və hüquqi şəxslərdən depozitlərin və digər qaytarılan vəsaitlərin cəlb edilməsi, öz adından və öz hesabına kreditlərin verilməsini, habelə müştərilərin tapşırığı ilə köçürmə və hesablaşma – kassa əməliyyatlarını məcmu halda həyata

keçirən hüquqi şəxsdir. Bank olmayan kredit təşkilatı isə öz vəsaiti və (və ya) cəlb edilmiş vəsait hesabına (depozitlər istisna olmaqla) yalnız pul formasında kreditlər verməklə məşğul olan hüquqi şəxsdir. Banklar və bank olmayan kredit təşkilatları bank fəaliyyətini Milli Bankın verdiyi xüsusi (lisenziya) əsasında həyata keçirir. Bank lisenziyaları və icazələri yazılı formada müddətsiz olaraq verilir. Bank lisenziyaları və icazələri yalnız onları almış şəxslər tərəfindən istifadə edilə bilər və üçüncü şəxslərə verilə bilməz.

Əmtəə bircələrin hüquqi vəziyyəti. Əmtəə bircələrinin hüquqi vəziyyəti 25 may 1994-cü il tarixli «Əmtəə bircəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə nizamlanılır. Əmtəə bircəsi dedikdə müəyyən edilmiş birca qaydaları əsasında əvvəlcədən təyin olunmuş yerdə və vaxtda aşkar kütləvi sövdələşmə şəklində həyata keçirilən topdansatış ticarət bazarının təşkil etmək məqsədi güdən hüquqi və (və ya) fiziki şəxslərin könüllü birliyi əsasında yaradılan hüquqi şəxs statuslu təşkilatdır. Əmtəə bircəsinin fəaliyyətinin əsas məqsədi-birca ticarətinin təşkili və tənzimlənməsidir.

Əmtəə bircəsinin fəaliyyəti, onun hüquq və vəzifələri, təsis edilməsi və dövlət qeydiyyatı barədə daha ətraflı növbəti mövzularında danışılacaqdır.

2-ci sual üzrə nəticə:

Bu sualda kommərsiya hüququ subyektlərinin müxtəlif meyarlara əsasən təsnifatı aparıldı, habelə aparılmış təsnifat əsasında kommərsiya hüququ subyektlərinin ayrı-ayrı növləri göstərildi və onların hüquqi vəziyyəti geniş şəkildə təhlil olundu.

Sual 3. Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin əmlakının hüquqi rejimi.

Təsərrüfatçılığın əmlak əsasını mülkiyyət hüququ təşkil edir. Mülki qanunvericiliyinin qeyd etdiyi kimi (Mülki Məcəllə, maddə 152) mülkiyyətçinin (mülkiyyət subyektinin və ya sadəcə subyektin) ona mənsub olan əmlaka (əşyaya) öz istədiyi kimi sahib olmaq, ondan istifadə etmək və ona dair sərəncam vermək üzrə dövlət tərəfindən tanınan və qorunan hüququdur.

Mülkiyyət hüququnun anlayışını və məzmununu açıqlayan Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 152.5-ci maddəsində o da qeyd olunur ki, mülkiyyətçi qanunvericiliklə və ya başqa şəkildə, o cümlədən, müqavilə məhdudiyyətləri ilə müəyyənləşdirilmiş hədlərdə əmlaka (əşyaya) sərbəst surətdə sahib ola bilər, ondan istifadə edə bilər və ona dair sərəncam verə bilər, həmin əmlaka başqa şəxslərin sahibliyinə yol verməyə bilər, ona mənsub əmlak barəsində öz mülahizəsi ilə istənilən hərəkətləri edə bilər, bir şərtlə ki, həmin hərəkətlər qonşuların və ya üçüncü şəxslərin hüquqlarını pozmasın, yaxud hüquqdan sui-istifadə olmasın.

Həmin maddədə daha sonra qeyd edilir ki, istifadə hüququna şəxsin öz əşyasından istifadə etməməsi imkanı da daxildir. Əgər əşyanın tətbiq edilməməsi və ya ona qulluq olunmaması ictimai mənafeələrə qəsd edirsə, istifadə və ya qulluq və saxlama vəzifəsi müəyyənləşdirilə bilər. Bu halda mülkiyyətçinin üzərinə həmin vəzifələrin özü icra etmək və ya müvafiq maddə müqabilində əşyanı başqa şəxslərin istifadəsinə vermək vəzifəsi qoyula bilər.

Mülkiyyətçi öz əmlakını başqa şəxsin etibarnaməli idarəçiliyinə (etibarnaməli idarəçi) verə bilər. Əmlakın etibarnaməli idarəçiliyə verilməsi mülkiyyət hüququnun etibarnaməli idarəçiyə keçməsinə səbəb olmur, o, əmlakı mülkiyyətçinin və ya mülkiyyətçinin göstərdiyi üçüncü şəxsin mənafeyi naminə idarə etməlidir.

Bütün bunlarla yanaşı, mülkiyyət və mülkiyyət hüququ konstitusion müddəalardır: Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur.

Mülkiyyət, dövlət mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət və bələdiyyə mülkiyyəti növündə ola bilər (AR-nın Konstitusiyası, maddə 13). Hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən, xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur (AR-nın Konstitusiyası, maddə 29).

Əmlaka mülkiyyət hüququnun yaranması və ona xitam verilməsi xüsusiyyətlərinə yiyələnmək, istifadə etmək və sərəncam vermək hüququ, mülkiyyətin formasından asılı olaraq ancaq qanunla müəyyənləşdirilir. Qanunla eyni zamanda, ancaq dövlət və ya bələdiyyə mülkiyyətində ola biləcək əmlak növləri də müəyyənləşdirilə bilər.

«Bütün növlərdən olan daşınar və daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququnun subyektləri hüquqi və fiziki şəxslər, bələdiyyələr və Azərbaycan Respublikası ola bilər.

Qanunvericiliklə yalnız dövlət mülkiyyətində və ya bələdiyyələrin mülkiyyətində ola bilən əmlak növləri müəyyənləşdirilir» (Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, m. 153).

Xüsusi mülkiyyətin subyektləri fiziki və hüquqi şəxslərdir. Vətəndaşlara (fiziki şəxslərə) – fərdi sahibkarlar və kommertiya təşkilatlara sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün onlara məxsus olan əmlak, digər şəxslərin (sahibkarlıqla məşğul olmayan şəxslərin) əmlakından təcriddir və həmin əmlak öhdəliklər üzrə məsuliyyət bazası rolunu oynayır. Hüquqi şəxslərin əmlakının təcridliyinin hüquqi forması həmin əmlakın kommertiya təşkilatlarının müstəqil balansına, qeyri-kommertiya təşkilatlarının isə smetasına daxil edilməsidir.

Hüquqi şəxslərin özlərinin və onların iştirakçılarının (təsisçilərinin) əmlaka birgə münasibətlərindən asılı olaraq üç model təşkilatları mövcuddur.

Birinci model – münasibətlərinin konstruksiyası ondan ibarətdir ki, hüquqi şəxsi yaradan təsisçilər əmlakı bütövlükdə hüquqi şəxsə verməklə həmin əmlaka mülkiyyət hüququnu itirir və bunun əvəzində öhdəlik hüququnu əldə edirlər. Təşkilatların özləri əmlakın mülkiyyətçisi olurlar. Əmlak münasibətlərinin bu cür konstruksiyası təsərrüfat ortaqlıqları (yoldaşlıqları) və cəmiyyətlərində, istehsal və istehlaku kooperativlərində mövcud olur.

İkinci modelə – təsisçilərin təşkil etdiyi hüquqi şəxsin əmlakına mülkiyyət hüququnu özündə saxlayanlardır. Bu cür subyektlər dövlət və bələdiyyələrin təşkil etdiyi unitar müəssisələrdir. Təşkil olunmuş bu cür unitar müəssisələr təsərrüfatın aparılması və ya əməli idarəetmə hüququna malik olurlar, amma mülkiyyətçilik hüququ təsisçilərin özündə qalır. Beləliklə, eyni əmlaka əşya hüququ həm təsisçilərdə (mülkiyyətçilik hüququ), həm də titulu sahiblərdə – müəssisələrdə olur (yaranır).

Nəhayət, üçüncü modelin məzmunu ondan ibarətdir ki, təsisçilər, yaratdıqları hüquqi şəxslərə əmlakını verməklə həmin əmlaka əmlak hüququnu itirir, öhdəlik hüququnu da qazanmır (əldə etmir). Bu qədildən olan hüquqi şəxslərə ictimai və dini təşkilatlar (birliklər), xeyriyyə və digər fondlar, hüquqi şəxslərin birlikləri (assosiasiyalar) aiddir.

Üçüncü model münasibətlərə aid edilən hüquqi şəxslərə fondalar da daxil edildiyindən AR Mülki Məcəlləsinin 115-ci maddəsinə istinad etmək fikrimizcə, məqsədemüvafiqdir. Həmin maddədə göstərilir ki, fond üzvlüyü olmayan, fiziki və (və ya) hüquqi şəxslərin) könüllü əmlak haqları əsasında təsis etdikləri, sosial, xeyriyyə, mədəni, təhsil və ya digər ictimai faydalı məqsədlər gündən təşkilatdır.

Fondun nizamnaməsində fondun «fond» sözü də daxil edilmiş adı, fondun məqsədləri haqqında məlumatlar: fondun orqanları haqqında, o cümlədən fondun fəaliyyətinə nəzarət edən himayəçilik şurası haqqında, fondun vəzifəli şəxslərinin təyin edilməsi və azad edilməsi qaydası haqqında, fondun ləvazimatı onun əmlakı barəsində sərəncam verilməsi haqqında məlumatlar göstərilməlidir.

Dövlət və bələdiyyə mülkiyyətlərinin subyektləri Azərbaycan Respublikası və bələdiyyələrin özləridir.

Bütün bu hallar Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş müddələrdən (maddələr: 153-156) irəli gəlir.

AR MM-in 153-cü maddəsinə əsasən, bütün növlərdən olan daşınar və daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququnun subyektləri hüquqi və fiziki şəxslər, bələdiyyələr və Azərbaycan Respublikası ola bilər. Qanunvericiliklə yalnız dövlət mülkiyyətində və ya bələdiyyələrin mülkiyyətində ola bilən əmlak növləri müəyyənləşdirilir.

Əmlakın fiziki və ya hüquqi şəxsin mülkiyyətində, Azərbaycan Respublikasının və ya bələdiyyələrin mülkiyyətində olmasından asılı olaraq əmlaka mülkiyyət hüququnu, əmlaka sahiblik, ondan istifadə və ona dair sərəncam hüququnun əldə edilməsi və ona xitam verilməsi xüsusiyyətləri yalnız qanunla müəyyənləşdirilə bilər. Bütün mülkiyyətçilərin hüquqları yeni bərabərdə müdafiə edilir.

AR MM-in 155-ci maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasına mülkiyyət hüququ ilə mənsub olan əmlak dövlət mülkiyyətidir. Fiziki, hüquqi şəxslərin və ya bələdiyyələrin mülkiyyətində olmayan torpaq və digər təbii ehtiyatlar dövlət mülkiyyətidir. Dövlət büdcəsi Azərbaycan Respublikasının mülkiyyətidir.

Bələdiyyələrə mülkiyyət hüququ ilə mənsub olan əmlak onların mülkiyyətidir. Yerli büdcənin vasitə bələdiyyənin mülkiyyətidir (AR MM-in 156-cı maddəsi).

Əmlaka təsərrüfat idarəçiliyi hüququ. Hüquqi şəxslərin – qeyri mülkiyyətçinin əmlaka təsərrüfat aparmaq hüquqi əmlaka mülkiyyət hüququndan sərbəst şəkildə onunla fərqlənir ki, onlar (hüquqi şəxslər) təsərrüfatın aparılması və digər məqsədlər üçün mülkiyyətçinin əmlakından istifadə edir.

Əmlaka təsərrüfat aparmaq hüququnun subyektləri yalnız dövlət və bələdiyyə müəssisələri ola bilərlər. Eyni zamanda onların təşkil (təsis) etdikləri müəssisələr olurlar. Bu cür müəssisələrin əmlakı bölünməz əmlakdır və əmanətlərə, paylara, hissələrə və səhmlərə bölüşdürülə bilməz. Bütövlükdə belə müəssisələr əmlak kompleksləri kimi daşınmaz sayılırlar. Təsərrüfat aparmaq üçün (əməli idarəçiliyə) verilən belə əmlak mülkiyyətçinin – təsisçinin faktiki mülkiyyətindən çıxıb təsisi olunmuş müəssisənin balansına keçirilir (yuxarıda bu haqda danışılmışdır). Bu əmlak «bölüşdürülmüş» əmlaka çevrilir, digər hüquqi şəxslərin əmlakından təcridir, o cümlədən mülkiyyətçinin və təsisi olunmuş müəssisənin, faktiki mülkiyyətçinin müstəqil bazası rolunu oynayır. «Bölüşdürülmüş» əmlak, qeyd olunduğu kimi, mülkiyyətçinin faktiki yiyələnməsindən çıxır. Bununla bərabər əsl mülkiyyətçi həmin əmlaka və müəssisənin özünə ən vacib hüquqlara malik olur.

Bu halda kütləvi təşkilatçı sayılan mülkiyyətçi (təsisçi) dövlət və bələdiyyə müəssisəsinin təşkili, təsviyyəsi (yenidən təşkili) və ləğvi haqqında qərar qəbul edir.

Ümumən, hüquqi şəxslərin yaradılması (təşkili), yenidən təşkili və ləğv edilməsi qaydaları Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 4-cü fəslində nəzərdə tutulmuşdur.

Əgər hüquqi şəxs bir neçə təsisçi tərəfindən yaradılırsa, təsisçilər müqavilə bağlayaraq hüquqi şəxsin nizamnaməsini, onun yaradılması üzrə birgə fəaliyyət

qaydasını, özlərinin əmlakının ona verilməsi və onun fəaliyyətində iştirak edilməsi şərtlərini müəyyənləşdirirlər.

Hüquqi şəxsin yenidən təşkili (birləşmə, qoşulma, bölünmə, ayrılma, çevrilmə) onun təsisçilərinin (iştirakçılarının) və ya hüquqi şəxsin nizamnamə ilə vəkil edilmiş orqanın qərarı ilə həyata keçirilə bilər.

Hüquqi şəxsin ləğvi isə onun mövcudluğuna və fəaliyyətinə hüquq və vəzifələri hüquq varisliyi qaydasında başqa şəxslərə keçmədən xitam verilməsi deməkdir.

Hüquqi şəxsin ləğv edilməsində təsisçilərin rolu danılmazdır, belə ki, onun təsisçilərinin (iştirakçılarının) və ya hüquqi şəxsin nizamnamə ilə vəkil edilmiş orqanın qərarı ilə, o cümlədən hüquqi şəxsin mövcudluğu üçün nəzərdə tutulan müddətin qurtarması və yaradılması zamanı qarşıya qoyulan məqsədin əldə edilməsi ilə əlaqədar olaraq ləğv edilə bilər.

Ləğv olunmuş (hər hansı bir əsasla) hüquqi şəxsin əmlakı, əgər nizamnamədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, onun təsisçilərinə (iştirakçılara) verilir.

Mülkiyyətçi təsis etdiyi müəssisənin hüquqi şəxsin əmlakla təmin olunması, o cümlədən onun nizamnamə fondunun formalaşdırılması haqqında qərar qəbul edir.

Mülkiyyətçinin də eyni zamanda dövlət və bələdiyyə müəssisələrinin fəaliyyətinin predmet və məqsədini müəyyən etmək hüququ vardır. Hüquqi şəxsin fəaliyyətinin məqsədi, növü, predmeti və s. onun nizamnaməsində göstərilir. Hüquqi şəxsin nizamnaməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 47-ci maddəsində göstərilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, hüquqi şəxsin təsisçiləri tərəfindən təsdiq edilmiş nizamnaməsi hüquqi şəxsin təsis sənəddir. Bu təsisçinin yaratdığı hüquqi şəxs həmin təsisçinin təsdiq etdiyi nizamnamə əsasında fəaliyyət göstərir (maddə 47).

Mülkiyyət hüququ, eləcə də mülkiyyətçi tərəfindən əmlak yenidən bölüşdürüldükdə (məsələn, müəssisə yenidən təşkil olunduqda və ya ləğv olunduqda) və ya qanunauyğun şəkildə alındıqda yaranır.

Mülkiyyət hüququnun itirilməsi halı Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 203-cü maddəsində təsbit olunmuşdur. Həmin maddəyə görə daşınmaz əmlakın dövlət reyistrində qeydiyyat yazısı ləğv edildikdə, habelə daşınmaz əmək tamamilə ləğv olduqda, daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququ itirilir.

Daşınmaz əmlakın (əşyanın) mülkiyyətçisi mülkiyyət hüququndan imtina etdikdə, əşya məhv olduqda və ya sonralar hər hansı başqa şəxs bu əşyaya mülkiyyət hüququ əldə etdikdə, sahibliyin itib-itməməsindən asılı olmayaraq, daşınar əşyaya mülkiyyət hüququ itirilir.

Dövlət (bələdiyyə) müəssisələri mülkiyyətçi dəyişildikdə də həmin əmlaka təsərrüfat idarəçiliyi hüququnu saxlayır. Bu qayda yalnız bir kütləvi cəmiyyətin – digər kütləvi cəmiyyəti əvəz etdiyi halda qüvvədədir.

Əmlakın hüquqi rejiminin təhlilinə keçməmişdən əvvəl, «əmlak» məfhumunun özünün mahiyyətini müəyyənləşdirmək vacibdir. Bu məfhum hüquqda bir sıra (bir neçə) mənada işlədilir:

1. əmlak kimi şey və maddi dəyərlər, o cümlədən pul və qiymətli kağızlar cəmi başa düşülür. Bu mənada «əmlak» sözü hüquqda daha çox işlənir;

2. «əmlak» dedikdə şey və əmlak hüquqlarının cəmi (toplusu) başa düşülür;

3. «əmlak» şeylərin, əmlak hüquq və vəzifələrin cəmidir ki, bu da öz növbəsində həmin hüquq və vəzifələri daşıyanın əmlak vəziyyətini xarakterizə edir (məyyənləşdirir). Məsələn, aktiv və passivdən ibarət olan mühasibat balansı hesabat tarixi üçün təşkilatın əmlak vəziyyətini xarakterizə edir. Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün «əmlak» kateqoriyası adekvatdır.

Əmlakın klassifikasiyasını bir neçə əsaslarla vermək olar və onların sırasında əsasən aşağıdakıların ayırmaq lazımdır:

1. daşınar və daşınmaz əmlak;
2. istehsalat fəaliyyətində iştirak edən və qeyri-istehsal təyinatlı əmlak;
3. dövriyyə qabiliyyətinə görə – dövriyyədən çıxarılmış, dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış, tam dövriyyə qabiliyyətli (sərbəst özgəninkiləşdirilə bilən, birindən digər şəxsə keçən) əmlak;
4. əsas və dövriyyə vasitələri – istehsal prosesində iştirakından, istifadə müddətindən, obyektlərin dəyərindən asılı olaraq;
5. maddi aktivlər (əsas və dövriyyə vasitələri) və qeyri-maddi aktivlər.

Bütün bunlardan başqa, əşyaları başqa kriteriyalara görə də klassifikasiya etmək olar, məsələn, cinsi əlamətlərinə və fərdi əlamətlərinə, istehsal olunan və istehlak olunan, tam və bölünən əşyalar və s.

Əşyanın (əmlakın) hüquqi rejimi ona təsərrüfat prosesində əldə olunması, istifadəsi zamanı qoyulan tələblərdir.

Pul vəsaitlərinin və qiymətli kağızların hüquqi rejimi. İqtisadi nəzəriyyədə pul dedikdə dəyər ölçüsü, mübadilə vasitəsi, xəzinə yaratmaq vasitəsi, yığım və əmanət vasitəsi, ödəniş vasitəsi başa düşmək qəbul olunub.

Pul nağd və nağdsız formalarda olur. Nağdı pula metal və pul (kredit və bank biletləri) əsasında buraxıla bilər.

Nağdsız pul dedikdə maliyyə təşkilatlarının hesabında və qeyri-maddiləşdirilmiş şəkildə olan və onlara mülkiyyət hüququna malik olan pul məbləği başa düşülür.

Nağdı pullar təşkilatların xəzinələrində olur və xəzinə kitabında nəzərə alınır.

Əhali ilə nağdı hesablaşmalar aparən təşkilatlar mütləq qaydada nəzarət-kassa məaşınından istifadə etməlidirlər.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, AR Mülki Məcəlləsinin 53-cü fəslində hesablaşmalar haqqında ümumi müddəalar haqqında müddəa vardır. Həmin müddələrdə nağd və nağdsız hesablaşmalar və nağdsız hesablaşmaların formaları nəzərdə tutulmuşdur. O müddələrdə qeyd olunur ki, fiziki şəxslərin iştirakı ilə hesablaşmalar onların sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirməsi ilə bağlı deyilsə, məbləğ məhdudlaşdırılmadan nağd pullarla və ya nağdsız qaydada aparıla bilər.

Hüquqi şəxslər arasında hesablaşmalar, habelə fiziki şəxslərin iştirakı ilə aparılan və onların sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirməsi ilə bağlı olan hesablamalar nağdsız qaydada icra edilir. Əgər qanunda ayrı qayda məyyənləşdirilməyibsə, bu şəxslər arasında hesablaşmalar nağd pullarla da aparıla bilər.

Nağdsız hesablaşmalar banklar, müvafiq hesabların açıldığını başqa kredit təşkilatları (banklar) vasitəsi ilə aparılır, bu şərtlə ki, hesablaşmaların istifadə edilən forması ilə ayrı qayda şərtləşdirilməsin.

Nağdsız hesablaşmalar aparılarkən ödəniş tapşırıqları ilə kreditiv üzrə hesablaşmalara, unkasso üzrə, çeklərlə, ödəniş kartları ilə, elektron şəkildə hesablaşmalar, habelə qanunla, qanuna uyğun müəyyənləşdirilmiş bank qaydaları ilə və bank praktikasında tətbiq olunan işgüzar dövriyyə adətləri ilə nəzərdə tutulmuş digər formalarda hesablaşmalara yol verilir.

Müqavilə üzrə tərəflərin göstərilmiş hesablaşma formalarından hər hansı birini seçmək və müqavilədə müəyyənləşdirmək hüququ vardır.

Sahibkarlıq fəaliyyəti (təsərrüfatçılıqla) məşğul olan subyektlər üçün milli valyuta (manat) ilə yanaşı qiymətli kağızlar da böyük iqtisadi mahiyyət kəsb edirlər.

Qiymətli kağız başqasına verildikdə onun təsdiqlədiyi bütün hüquqlar da keçir.

Qiymətli kağızın məcburi rekvizitlərinin olmaması və ya qiymətli kağızın onun üçün müəyyənləşdirilmiş formaya uyğun gəlməməsi onun əhəmiyyətsizliyinə səbəb olur.

Əmlak növü kimi qiymətli kağızların hüquqi rejiminin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onların «dəyəri» onların (qiymətli kağızların) təsdiq etdikləri əmlak, bəzi hallarda isə qeyri-əmlak hüquqlarındadır. Bu hüquqların ancaq qiymətli kağızların özəlrini verməklə ötürmək olar.

Qiymətli kağızda borcluya qarşı göstərilmiş hər hansı bir ayrıca tələb həmin qiymətli kağızla təsdiqlənir. Qiymətli kağızla qarantıya verilmiş tələbin etibarlılığı bu tələbi əmələ gətirən əqdin mövcudluğundan və ya etibarlılığından asılı deyildir.

Qiymətli kağızın sahibi qiymətli kağızda aldatma və ya saxtalaşdırma aşkar etdikdə kağızı ona vermiş borcluyu qarşı qiymətli kağızla təsdiqlənmiş öhdəliyin lazımınca yerinə yetirilməsi və zərərin əvəzinə ödənilməsi tələbini irəli sürə bilər.

Qiymətli kağızların aşağıdakı növləri vardır:

1. adlı qiymətli kağızlar – müəyyən şəxsin adına verilmiş qiymətli kağız adlı qiymətli kağız adlanır.

Adlı qiymətli kağız üzrə borcu icranı yalnız sənədin sahibi olan və özünü adına sənəd verilmiş şəxs kimi və ya şəxsin hüquq varisi kimi təsdiq edən şəxsə həyata keçirməlidir. Əgər borclu, icranı bu cür təsdiq olmadan həyata keçirsə, o öz ixtiyarını sübut edəcək üçüncü şəxs qarşısında öhdəliyindən azad edilmir.

2. adsız qiymətli kağızlar (təqdimənin adına) – qiymətli kağız o halda adsız sayılır ki, ona əsasən borclu öhdəliyi bu qiymətli kağızı təqdim edən istənilən şəxsə icra etməyi öz üzərinə götürür.

3. orderli kağızlar – əgər qiymətli kağız üzrə ixtiyarlı şəxs öz sərəncamı ilə öz əvəzinə başqa ixtiyarlı şəxsi təyin edə bilərsə, qiymətli kağız orderli kağız sayılır.

Borclu icranı yalnız adına və ya sərəncamı ilə sənəd yazılmış şəxs və ya şəxsin hüquq varisi olduğunu sübut edən şəxs həyata keçirməlidir.

Bütün bu deyiləndəri ümumiləşdirərək və AR Mülki Məcəlləsinin 997-ci maddəsinə əsasən, qiymətli kağızlara orderlər, veksellər, çeklər, istiqrazlar,

səhmlər, əmtəə kağızları və qiymətli kağızlara dair qanunlar ilə qiymətli kağızlar sırasına daxil edilmiş digər sənədlər aiddir.

İstiqrazlar və səhmlər investisiya qiymətli kağızlardır.

Orderlər, çeklər və vesellər ödəniş qiymətli kağızlardır.

Ticarət kağızları titul qiymətli kağızlarıdır.

Order – elə bir sənəddir ki, onun əsasında bir şəxs (çıxarıcı) başqa şəxsə (ödəyiciyə) çıxarıcının hesabına remitentə pul, qiymətli kağızlar və ya digər əvəzolunan əşyalar verməyi tapşırır.

Veksellər orderli qiymətli kağızlardır, veksəl verən onların vasitəsilə müəyyən şəxsə müəyyən məbləğ ödəmək barəsində başqa şəxsə (ödəyiciyə) göstəriş verir (köçürmə vekseli) və ya hər hansı müəyyən şəxsə və ya bu şəxsin sərəncamına müəyyən məbləğ ödəməyi öhdəsinə götürür (sadə vesel)

Çek – orderli qiymətli kağız olub, ifadə etdiyi pul məbləğinin çek sahibinə ödənilməsi barədə çek verənin banka verdiyi və heç nə ilə qiymətləndirilməyən yazılı sərəncamından ibarətdir.

İstiqraz – onun sahibinin onu buraxmış şəxsdən istiqrazda nəzərdə tutulan müddətdə istiqraz nominal dəyərini və ya başqa əmlak ekvivalentini almaq hüququnu təsdiqləyən qiymətli kağızdır. İstiqraz onun sahibinə, həmçinin istiqrazın nominal dəyərindən faiz almaq hüququ və ya digər əşya hüquqları verir.

Səhm – qiymətli kağız olub, səhmdar cəmiyyəti mənffətinin bir hissəsinin dividendlər şəklində olmaq, səhmdar cəmiyyəti işlərinin idarə olunmasında iştirak etmək hüququnu və cəmiyyətin ləğvindən sonra qalan əmlakın bir hissəsinə hüququnu təsdiqləyir.

Qiymətli kağızların buraxılması konkret buraxılış qeydiyyatı ilə şərtləndirilir (səhmlər, istiqrazlar).

Qiymətli kağızlarla əqdin bağlanması xüsusiyyətləri normativ aktlarla nizamlanır. Bu cür kağızlarla əqdlərin bağlanması zamanı həm də antiinhisar qanunvericiliyinin müddəalarını da nəzərə almaq lazımdır. Bundan əlavə, qiymətli kağızların əldə olunmasının mənbəyini nəzərə almaq lazımdır.

3-cü sual üzrə nəticə:

Bu sualda kommertiya hüququnun subyektlərinin əmlakının hüquqi rejimi məsələlərinə həsr olunmuşdur. Adı çəkilən sualda ilk növbədə mülkiyyət hüququna anlayış verildi, onun məzmunu təhlil edildi. Həmçinin, mülkiyyətin kommertiya hüququ subyektlərinin öz fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün ən zəruri şərtlərdən biri olduğu məsələsi bir daha öz təsdiqini tapdı.

Nəticə

Mövzuda kommersiya hüququ subyektlərinin anlayışı, növləri, həmçinin kommersiya hüququ subyektlərinin təsnifatı aparıldı, əlamətləri göstərildi. Eyni zamanda, kommersiya hüququ subyektlərinin ayrı–ayrı növlərinin hüquqi vəziyyəti tərəfimizdən təhlil olundu. Həmçinin, bu mövzuda mülkiyyət hüququnun sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən subyekt üçün mühüm önəm daşdığı bir daha qeyd edilmişdir.